

Abstract: About the history teacher's ethics

Nobody has spoken until now in Romania about the History teacher's ethics. This subject matter was implicitly considered as included in the concept of professionalism. The History teacher's ethics means more than professional deontology. The History teacher's ethics should comprehend a set of norms and criteria according to which the professional formation, as well as the evaluation of the professional competence should be achieved.

Keywords: *History teacher, ethics, morals, "good work", autonomy, freedom*

Profesie vs. ocupație

Termenul din care a derivat cuvântul „etică” este grecescul *ethos*, care între altele, însemna și locuință. Locuința, din neolitic încoace, odată cu sedentarizarea grupurilor umane, a devenit punctul de referință al omului în raport cu mediul înconjurător. Ordonarea spațiului în funcție de acest perimetru de securitate s-a aflat la baza confortului moral și fizic al omului. Totul se petrece în jurul locuinței: este punctul de plecare (la serviciu, la școală, în vacanță etc.) și punctul de întoarcere. Este hotarul față de lumea înconjurătoare, limita dintre spațiul privat și cel public. Universul întreg este ordonat în cercuri concentrice în jurul locuinței, a aceluși *ethos* grec invocat în prima propoziție. Etica este, așadar, un reper dar, în același timp, poate să însemne și „amenajarea lumii astfel încât să poată fi locuită”¹

Ce poate fi etica profesională? Un posibil răspuns este: amenajarea meseriei, profesiei cu acele reperi culturale și simbolice astfel încât aceasta să devină o „locuință” pentru toți practicanții ei. Definierea profesiei într-o manieră mai puțin metaforică decât „locuința – *ethos* al unei ocupații”, angajează cel puțin două componente deloc ludice: asumarea voluntară a

---

* Profesor, Liceul Teoretic „Traian Lalescu”, Orșova

¹ Andrei Pleșu, *Minima moralia*, Editura Cartea Românească, București, 1988, p. 26.

unei ocupații necesară câștigării existenței și desfășurarea unor acțiuni, într-un mod permisibil moral și cu utilizarea mijloacelor legale, pentru atingerea unor finalități. Cu alte cuvinte, hoția poate fi o ocupație dar, neîndeplinind criteriile moralei comune și pe cel al legalității, nu poate fi și o profesie. Putem deduce că, până la urmă, orice profesie lipsită de criterii morale sau de o ordine etică, fie ea și iluzorie, rămâne o ocupație.

Judecăm lumea și dăm sfaturi

În viața reală, în exercitarea profesiei nimeni nu e dispus să recunoască vreo culpă etică: nici medicul, nici judecătorul, instalatorul sau electricianul. Profesorul de istorie nu face excepție. Cel mult acceptăm că „am greșit” și însoțim această recunoaștere cu binecunoscutele *errare humanum est* sau, mai neaoș, „numai cine nu muncește nu greșește”. În materie etică reflecția critică asupra exprimării individuale în cadrul exercitării profesiei este, cel mai adesea, de complezență, nefiind capabili să recunoaștem public vreo îndoială sau dilemă existențială. Altfel, debordăm de încredere în propria autoritate morală. Asumarea acestei competențe „e un gest tipic al obtuzității spirituale: e începutul derivei etice.” (Și textul citat din *Minima moralia* continuă) „În imediatul cotidian, ea (deriva etică – *n.n.*) are două forme specifice de manifestare: tendința de a *judeca* tranșant lumea și oamenii și aplecarea irepresibilă de a *da sfaturi*, invocând drept argument, propria calitate morală, laolaltă cu o prezumțioasă «experiență de viață».” Ba mai mult, există și „ipocritul care confundă morala cu discreția. Drama lui nu e că se simte mereu îndemnat să greșească, ci că nu-și poate camufla perfect greșeala (...) Nu actul blamabil e rușinos, ci eventuala lui publicitate. Ipocritul e un campion al salvării aparențelor”.

Codul etic nu e în natura umană

Dacă natura umană nu pare capabilă să dezvolte un comportament etic „de la sine” – ba pare mai degrabă predispusă la ipocrizie publică și la protejarea confortului psihic și a securității interioare – atunci organizațiile și profesiile s-au preocupat să-și formuleze coduri etice. Mai mult, la nivelul societății, s-a resimțit nevoia exercitării unui control asupra exercitării unei profesii prin solicitarea unor autorizări și acreditări profesionale. De la etica virtuții, venită din tradiția aristotelică, la jurământul lui Hipocrate, la statutele profesionale ale breslelor medievale, trecând prin filtrul moralei creștine și până la etica în afaceri, bioetica, etica tehnologiei informației,

etica bunăstării animalelor, etica medicală, etica mediului, etica cercetării științifice, etica în politicile publice, etica relațiilor internaționale, etica mijloacelor de informare etc., pasul nu a fost mare. Etica și morala sunt termenii cheie ai referințelor la subiect.

În acest punct câteva definiții și precizări par necesare. Marguerite Yourcenar a pus pe seama lui Hadrian următoarea formulă: „Numai decența este publică, morala este privată.”. E confortabilă ideea că morala poate fi doar un conformism lejer, că „decența e de ochii lumii, iar morala numai pentru a scăpa de gura ei.”² Definițiile de dicționar, din cursurile universitare sau cele din cărțile de filosofie vorbesc despre etică în sensul unei „științe care se ocupă cu studiul teoretic al valorilor și condiției umane din perspectiva principiilor morale”; sau „etica este ansamblul regulilor de conduită împărtășite de către o comunitate, reguli care sunt fundamentate pe distincția dintre bine și rău”; sau „etica e o chestiune de igienă a vieții”. Despre morală aceleași surse ne spun că: „Morală este ansamblul normelor de conviețuire, de comportare a oamenilor unii față de alții și față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci de opinia publică.”; sau „Morală este ansamblul principiilor de dimensiune universal-normativă (adeseori dogmatică), bazate pe distincția dintre bine și rău.”³ În concluzie: etica este teorie asupra moralei, adică etica se află în permanență în căutarea aceluși suport rațional concretizat în norme și reguli morale cu ajutorul cărora se mijlocește întâlnirea cu celălalt.

Comportamentul etic este un act de voință, un rezultat al autocontrolului, al dominării de sine și al supunerii deliberate la normă. În acest caz disciplina este „mai obligatorie” decât moralitatea. Dacă etica profesională poate fi dobândită, însușită ea nu asigură în mod automat competența și autoritatea morală. De altfel se pare că „etica începe acolo unde simțul comun intră în criză, constatând că niciuna din regulile pe care le îngână mecanic în numele iluzoriei sale competențe morale nu mai este valabilă. (...) Simțul etic e față de simțul comun ceea ce e insomnia față de somnambulism”⁴.

Etica e necesară. Morala e facultativă?

Dar ce anume ne îndeamnă să ne punem probleme de etică profesională? Este aceasta o referință colectivă sau rămâne o problemă

---

² H.R. Patapievici, *Omul recent*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 232.

³ <http://www.scribd.com/doc/11458596/etica-si-morala>

⁴ Andrei Pleșu, *op. cit.*, p. 16.

personală? Ordinea etică înseamnă o sumă de convenții, de stereotipuri profesionale goale de conținut sau implică o minimă moralitate, fie ea și mediocră? În acest caz, morala este facultativă? Mai există o morală universală sau există doar o morală locală, delimitată de geografie, lipsită de generalitate în conținutul său și imposibil de universalizat? Este morala, prin urmare, arbitrară și fluctuantă în timp și spațiu? Și dacă da, mai există autonomia moralei? Sau suntem în situația de a nu mai avea cu timpul nici o morală? Câteva posibile răspunsuri!

Normele morale sunt restrictive și însoțite de obligații și sancțiuni astfel încât nu e nici o greutate să le punem în contrast cu dorințele noastre. Rezistența noastră individuală (materializată în deja celebra noastră expresie „legile sunt făcute pentru a fi încălcate”) indică o alterare serioasă a simțului nostru moral, o relaxare totală față de „prejudecățile moralei tradiționale”. Cu siguranță moralitatea este un ideal în sens normativ al termenului *ideal*. Moralitatea exprimă ceea ce ar trebui să facem și ceea ce nu ar trebui să facem dacă am fi raționali, binevoitori, imparțiali, bine intenționați⁵ Ce facem? Schimbăm normele astfel încât să le putem respecta?

Suntem zilnic asaltați de dileme legate de conflicte de rol: cariera în dispută cu viața privată, statutul profesional cu dorințele, cererile și pretențiile apropiaților noștri. Caracterul punitiv al moralei a fost în anii din urmă, aproape complet eradicat din educație, din școli și din „cei șapte ani de-acasă”, astfel că prioritățile și interesele noastre personale, de moment, transcend orice normă morală.

Alegerea unui mod de viață este o problemă de responsabilitate, de asumare a situațiilor în care disponibilitatea de a apăra / încălca normele morale se însoțește cu un sistem de valori personale sau instituționale. Morala societăților autoritare (tradusă, spre exemplu, în *Codul eticii și echității socialiste*) este perfect subordonată intereselor statului totalitar, iar crima și denunțul sunt comportamente adiacente. Nu mai puțin dăunătoare este morala subordonată unei opinii publice care susține, în numele majorității, alinierea la gândirea unică reprezentată de ideologia corectitudinii politice. Un fior incomod ne scutură atunci când citim rânduri – ironice ce-i drept – precum: „Trebuie spus că anii de condiționare socială la care fusese supusă în dictatura întemeiată pe ierarhia valorilor impuse de bărbați o marcase pe împărăteasă, făcând-o să se îndoiască de propria ei

---

⁵ <http://www.scribd.com/doc/11458596/etica-si-morala>

valoare. Prin urmare, împărăteasa se privea în fiecare dimineață în oglindă și întreba:⁶

Schimbările sociale sunt dinamice. Lumea românească de azi este un melanj de capitalism, societate patriarhală țărănească, comunism, democrație liberală, economie de piață, autohtonism și globalizare. Dacă ne imaginăm că fiecare dintre aceste micro-societăți sunt ghidate de propriile norme morale vom avea imaginea unei lumi „în tranziție morală”. Adăugând și pluralismul social, firesc într-o societate deschisă, vom obține o grilă cu limite extrem de alunecoase.

Vom încheia acest inventar de factori care îi determină pe oameni să-și pună probleme etice cu soluția morală enunțată de către Descartes sub forma celor trei reguli ale moralei provizorii: a). „a asculta de legi și de obiceiurile țării mele”. b). „a rămâne ferm și decis în acțiunile mele”. c). A încerca să mă înving pe mine însumi decât să încerc să înving destinul și să încerc să-mi schimb dorințele mai curând decât ordinea lumii⁷.”

„Avem un profesor bun de istorie!”

Nu suntem în situația de a propune criterii morale sau de a recupera o ordine etică iluzorie în ceea ce îi privește pe profesorii de istorie. Nici măcar nu ne propunem un audit al meseriei de profesor de istorie în anul 2010. Acest demers este o invitație. Textul (și cel de mai sus și cel care urmează) este unul laconic, expeditiv și pe alocuri precar, moralizator din imprudență, dar fără să-și fi propus vreo clipă asta. Este doar prima măsură a unei partituri care ar merita scrisă mai departe și apoi „cântată”.

„Avem un profesor bun de istorie!” Așa vor răspunde elevii mulțumiți de ceea ce li se întâmplă la școală la „ora de istorie”. „De ce e un profesor bun?” e întrebarea firească. „Pentru că ne explică bine, e simpatic, nu ne dă mult de învățat, ne lasă să copiem și ne dă note mari.” N-am înțeles de aici că ar fi vorba despre profesorul de istorie. Argumentele sunt probabil aceleași în ceea ce îi privește pe „profesorii buni” de fizică, geografie, matematică etc. Nu există o diferență specifică. Ceea ce înseamnă că criteriile de apreciere și evaluare sunt comune, iar disciplinele dintr-o zi de școală înseamnă doar „ora (temporal vorbind) de...”. Profesorilor care le

---

⁶ James Finn Garner, *Povești corecte politic de adormit copiii*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 39.

⁷ René Descartes, *Discurs asupra metodei*, apud. Mirela Arsith, *Etică și deontologie profesională, note de curs, 2008-2009*.

deservesc li se aplică o grilă comună, deloc diferențiată în funcție de vreo particularitate a disciplinelor.

Aceste referințe ale școlarilor la profesorii lor ar merita așezate într-o grilă de norme și reguli etice numai că ea nu există. Vom observa doar că elevilor le place să înțeleagă ceea ce li se întâmplă la „ora de istorie” („ne explică bine”) și, extrapolând puțin, *de ce* învață anumite lucruri. Ca serviciul profesorului să fie complet și util pe termen mediu și lung copiilor, ar trebui adăugat și răspunsul la întrebarea *cum* se poate folosi constructiv această cunoaștere a trecutului. Grea întrebare, mai ales că oamenii caută în istorie doar ceea ce vor să găsească pentru a fi folosit, evident, în diverse scopuri.

Faptul că profesorul e „simpatic” îl situează deja dincolo de limita comunicării politicoase (nu neapărat respectuoase) și aruncă o lumină caldă și pozitivă asupra unui bun comunicator, capabil să empatizeze cu tinerii săi elevi.

„Nu ne dă mult de învățat” poate să însemne două lucruri: fie că profesorul operează o selecție a faptelor istorice complet în afara programelor școlare (care conțin informație din abundență), fie că profesorul nu se încadrează în tradiția școlii fundamentate pe transmiterea mecanică a unei cantități uriașe de cunoștințe și propune o istorie simplificată și condensată, într-un discurs didactic în care primează înțelegerea, prelucrarea și utilizarea informațiilor în alte contexte. În al doilea caz, profesorul se situează uneori, prin libertatea pe care și-o asumă, în afara capacității de apreciere a autorităților administrative care îl inspectează.

„Ne lasă să copiem” și „ne dă note mari” sunt oare informații care îl plasează pe profesor în afara unei liste de virtuți precum corectitudine sau integritate mai mult decât celelalte aprecieri despre „profesorul bun” discutate mai sus?

Dacă plecăm de la premisa că atitudinea etică înseamnă încercarea profesorului de a-și înțelege rolul în cadrul profesiei și că acest lucru presupune efortul și capacitatea de a reflecta explicit asupra modului în care își îndeplinește rolul, atunci vom sesiza că un comportament etic este pus în evidență de modul în care profesorul se raportează la disciplina pe care o slujește și la știința din care ea provine, la discursul didactic (metode, mijloace, activități școlare și extrașcolare etc.), la calitatea evaluării, dar și la calitatea implicării sale civice.

Observăm mai înainte faptul că în evaluările elevilor asupra profesorilor nu există diferența specifică pe care ar trebui să o dea fiecare

disciplină școlară în parte. Prin explicațiile date nu am lămurit nicicum care e diferența dintre un profesor de istorie și ceilalți colegi ai săi. Încă.

Despre „minte etică” și „munca bine făcută”

Howard Gardner a publicat în urmă cu câțiva ani o meditație personală cu privire la calitățile minții umane⁸. El vorbește despre tipurile mentale de care oamenii vor avea nevoie în viitor, ceea ce face din textul său nu o descriere a unor experiențe, ci o prescripție psiho-socială. Cele cinci „minți” de care nu ne vom putea lipsi fără a fi considerați dezavantajați în anii care urmează sunt: *minte disciplinată* – un mod de gândire, de cunoaștere care stăpânește „gramatica” unei discipline academice, profesii sau al unui meșteșug; *minte sintetică* – în stare să preia informații din surse disparate, să le înțeleagă, să le evalueze și să le asambleze astfel încât să capete un sens; *minte creatoare* – care pune întrebări neobișnuite și găsește răspunsuri neașteptate; *minte respectuoasă* – care observă și salută diferențele dintre oameni și grupuri sociale; și *minte etică* – cea care reflectează asupra naturii muncii individului și asupra nevoilor societății în care trăiește.

Analizând mintea etică, Gardner pleacă de la premisa că oamenii și-ar dori să trăiască în viitor într-o societate caracterizată de „munca bine făcută”, asta însemnând o muncă de calitate, disciplinată, responsabilă și atractivă. Pentru el norma etică înseamnă sintagma „munca bine făcută”. Cu siguranță nu există o măsură infailibilă pentru aprecierea calității muncii, dar ne putem propune să descoperim repere pe baza cărora să apreciem „munca bine făcută”. Sunt propuse pentru aprecierea unui bun profesionist următoarele criterii: un set de valori și principii pe care să le poată enunța explicit; transparența acțiunilor sale; să trecă testul ipocriziei, adică să-și respecte principiile chiar și atunci când ele merg împotriva propriului interes.

Dar când începe orientarea etică a unei persoane? Răspunsul e simplu – acasă, prin atitudinea părinților față de muncă, față de jocuri – e preocupat doar să câștige cu orice preț sau (se) joacă de plăcere? –, în exercițiul cetățeniei – este disponibil pentru activități publice sau de voluntariat sau le realizează ocazional sau deloc? –, prin atitudinea față de valorile religioase. Factorii care urmează să intervină în formarea unui spirit etic sunt prietenii și colegii de școală. Și, în sfârșit, profesorii sunt modelele cruciale în

---

⁸ Howard Gardner, *Minte umană – cinci ipostaze pentru viitor*, Editura Sigma, București, 2007.

formarea și evoluția unei *minți etice*. Comportamentul profesorilor, atitudinea lor față de muncă, modul de a interacționa cu subalternii sau cu superiorii și, mai ales, felul în care îi tratează pe elevi și reacțiile față de munca și produsele muncii acestora reprezintă repere culturale și etice fundamentale pentru viitorul adult.

Alte repere pentru o etică a profesorului de istorie

Hegel definește istoria ca fiind nimic altceva decât „dezvoltarea conceptului de libertate”. O asemenea generoasă idee (chiar dacă pentru marele filosof libertatea implica mai multe constrângeri decât drepturi) îl situează pe profesorul de istorie de azi în situația de a descoperi în trecut „drumul către libertate”. O asemenea angajare ideologică ne conduce către un model etic în care comportamentul adultului-profesor și cel al elevului, ca subiect al educației, trebuie să se definească din perspectiva conceptului de autonomie. Adică prin educarea discernământului astfel încât cel aflat în cauză să-și cunoască interesele, să poată să exprime ce înseamnă binele propriu și, mai ales, să dobândească posibilitatea de a alege cursul pe care dorește să-l urmeze acțiunea personală. Autonomia personală implică asumarea libertății de a ne elibera de constrângeri și de a ne exercita această libertate. Un astfel de exercițiu intelectual ar trebui tradus în clasă prin cuvinte, gesturi sau practici didactice care să genereze ieșirea copiilor/elevilor din starea de „dependență”. Un profesor care nu este capabil să dezvolte la elevii săi resursele necesare pentru o acțiune autonomă are o problemă de etică.

În acest context cea mai gravă viciere a educației pentru autonomie o reprezintă paternalismul. J. Stuart Mill definește paternalismul ca fiind acțiunea preventivă a unei puteri (autorități) coercitive asupra unei persoane, împotriva voinței sale, pentru a opri lezarea altor oameni.⁹ Recunoașterea publică a autorității profesorului reprezintă un sens tolerabil al comportamentului paternalist, dar acest tip de acțiune este, mai degrabă, specific concepțiilor despre etica grijii față de persoanele cu un discernământ mai slab, vulnerabile, lipsite de putere și care nu au mijloacele necesare pentru a-și urma scopurile. Există o limită fragilă între asistarea acestora pentru ca ele să devină autonome și interferența în exercitarea libertății persoanei.

Două exemple în particular pentru profesorul de istorie. Care fapt este istoric și care nu? Opțiunea e subiectivă în funcție de nivelul descriptiv la

---

⁹ John Stuart Mill, *Despre libertate*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 148.

care analizăm faptele. El este diferit în funcție de itinerarul propus: un anume fapt este prezentat în detaliu într-o temă care îi este dedicată; în contextul unei ample sinteze, întinsă pe o „durată lungă”, faptul respectiv poate fi menționat doar în trăsăturile lui globale. Astfel istoria devine o proiecție a propriilor noastre scopuri și valori, în același timp fiind un răspuns la întrebările pe care noi vrem să i le punem. Un manual seamănă cu o carte de gramatică (a se vedea și *Gramatica civilizațiilor* a lui Braudel): ea înregistrează reguli și exemple fără a fi exhaustivă. La fel, profesorul de istorie nu va prezenta inventarul complet al faptelor despre un eveniment sau o civilizație, ci va realiza o selecție astfel încât elevul (chiar și asistat în sens paternalist) să-și poată alege drumul spre autonomie și să-și poată reprezenta acel eveniment sau acea civilizație. În fond, istoria este un mod de reprezentare a lumii pentru cunoaștere – pentru cunoașterea „drumului către libertatea personală.”

Al doilea exemplu de exercițiu etic al profesorului de istorie în sensul educației pentru autonomie: Istoria este o povestire a unor evenimente adevărate. Singura condiție pentru un fapt de a deveni istorie, de a fi demn de a fi povestit, este să fie adevărat. Dacă faptele și evenimentele sunt doar verosimile, atunci avem de-a face cu un roman. Dacă sunt neverosimile – e basm.¹⁰ Profesorul de istorie povestește fapte din trecut recuperate dintr-o diversitate din ce în ce mai mare de surse istorice. Dacă nu se preocupă de dovedirea adevărului sau dacă o face de o manieră expozitivă, avem de a face cu un demers paternalist. Cantitatea de fapte astfel expuse poate fi mare, dar de tip muzeu. Exponatele nu pot fi „atinse”, fiind suficientă memorarea și repetarea discursului. Într-un demers de tip autonom profesorul le cere elevilor săi să analizeze și să obțină validitatea adevărurilor pe care sursele le oferă. Apoi să producă o sinteză. După ce reguli? După nici o regulă. Dacă doar adevărurile rezultate din documente sunt utilizate pentru descrierea trecutului, istoria este satisfăcută. Nu există norme sau viziuni inacceptabile. Pe de altă parte, faptele și oamenii au sens într-o serie sau într-un context. Nici faptele și nici oamenii nu există în stare izolată. Dacă profesorul oferă instrumentarul necesar descoperirii cauzelor, pretextelor, scopurilor, prilejurilor sau, pur și simplu, a hazardului, elevul va descoperi „seria” și va putea să găsească ordonarea și organizarea naturală a evenimentelor. Orice itinerariu ales pentru o serie este liber și la fel de legitim ca toate celelalte. Inutil de spus că în această situație cantitatea nu

---

¹⁰ Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 19.

mai e posibilă. Cât despre alegerea subiectelor, nu credem că există libertate mai mare.

Datoram un răspuns: diferența dintre profesorul de istorie și ceilalți colegi ai săi este faptul că, față de enunțul „am un bun profesor de istorie”, argumentul principal la întrebarea „de ce?” ar trebui să fie „pentru că ne lasă să citim / învățăm istorie ca niște oameni liberi”.

În loc de concluzie

Se vorbește despre oameni și fapte din trecut ca venind „din negura istoriei”. N-am auzit expresia „din lumina istoriei.” Dacă asociem și enunțul potrivit căruia *historia magistra vitae*, obținem o imagine mai degrabă „neagră” a trecutului din care avem foarte multe de învățat. De unde probabil și discursul moralizator al istoriei. Oare să nu existe „lumină” în trecut? Faptul că urmașii noștri vor reține despre noi doar faptele noastre întunecate – războaie, crize, conflicte, dispute – nu e deloc încântător. Asta înseamnă că cei mai mulți dintre noi nefiind comandanți de armate, nici militari, politicieni, criminali sau măcar predispuși la inițierea vreunei răscoale, nu vor avea ocazia să participe la „masa” istoriei.

Acest demers s-a dorit unul militant. Dacă a ieșit patetic este pentru că deznădejdea este, în acest moment, aproape la fel de mare ca și speranța. Există contemporani ai noștri care își doresc să fi trăit în secolul al XIX-lea sau chiar mai devreme. Și asta nu pentru că s-au născut prea târziu. Autorul acestor rânduri își dorește să fi trăit în secolul al XXII-lea. Dar numai pentru a regreta că n-a trăit două secole mai devreme.